

As linguas minorizadas nas universidades das Illas Británicas

CRAIG PATTERSON

Universidade de Cardiff, Gales

A miña breve intervención vai tratar da situación en que se atopan algunhas linguas minorizadas autóctonas nas universidades británicas e irlandesas. Vou concentrarme hoxe nos casos do galés, do gaélico irlandés e do gaélico escocés. Logo da revisión dos seus contextos sociais contemporáneos, resumirei o estado actual da docencia e da investigación de cada unha delas.

Centrareime, así mesmo, nas facultades das universidades asentadas nas cidades capitais de Dublín, Edimburgo e Cardiff, por mor dos límites de tempo hoxe, e pónndoos como casos representativos. Ademais, compararei algunhas cifras tiradas das facultades de linguas celtas coas das filoloxías Hispánica, Inglesa e Francesa, ou sexa, o estado das chamadas linguas minoritarias co das maioritarias. Vou comezar co caso do gaélico irlandés, e en concreto o seu contexto social.

O gaélico irlandés

Contexto social

O gaélico irlandés goza de cooficialidade na República de Irlanda; tamén é unha lingua oficial da UE, e unha lingua minoritaria oficial no norte de Irlanda, dentro do Reino Unido.

Como sempre, non se pode confiar completamente nos censos lingüísticos, mais existen entre 20 000 e 70 000 gaelicofalantes¹. Arredor de 17 000 persoas viven nas *gaeltachte*, as zonas gaelicófonas, onde a lingua irlandesa é a fala da comunidade, e unhas 10 000 nas comunidades onde se fala máis parcialmente². Porén, dado que o gaélico é unha materia obrigatoria no ensino secundario, existe unha boa cantidade de cidadáns que o teñen como segunda lingua, e case o 42% da poboación se considera competente no dominio da lingua nacional³. En termos xerais, unha de cada tres persoas na illa de Irlanda (arredor de 1,8 millóns de persoas) entende o gaélico con distintos graos de competencia⁴.

Todos os documentos oficiais do Goberno irlandés son publicados en irlandés e inglés, ou soamente en irlandés. A Lei de linguas oficiais, a Official Languages Act, aprobada en 2003, puxo en marcha unha variedade de iniciativas para fomentar o uso da lingua, e polo de agora hai que agardar para comprobarmos a eficacia das medidas⁵. Entre elas salienta a canle de televisión TG4, mais no sector dos medios de comunicación o xornal en gaélico *Lá Nua* ten un escaso público dunhas 7000 persoas e vive da subvención governamental. Tamén hai xornais electrónicos, seccións gaélicas nos xornais principais en inglés etc.

Nos colexios subvencionados polo Estado, o gaélico é unha materia obrigatoria⁶. En xeral, o ensino do gaélico neses colexios goza de normalidade en todos os sentidos, porén, o gaélico sofre un declive en Irlanda, a pesar desas cifras que en si semellan optimistas.

Contexto universitario

Cada unha das sete universidades irlandesas ofrecen licenciaturas e cursos de posgrao en estudos gaélicos, alén dalgunhas diplomaturas de tipo tecnolóxico. O gaélico ensínase normalmente a través dos departamentos de Filoloxía Gaélica, do de Estudos Celtas ou do de Lingüística. Ademais, o Instituto da Lingua Gaélica (Bord na Gaeilge)

¹ <http://www.helsinki.fi/~tasalmin/europe_report.html#IGaelic>

² <<http://www.oceanfm.ie/onair/donegalnews.php?articleid=000002629>>

³ <<http://www.cso.ie/census/documents/Final%20Principal%20Demographic%20Results%202006.pdf>>

⁴ <<http://www.cso.ie/census/documents/Final%20Principal%20Demographic%20Results%202006.pdf>>

⁵ <<http://www.achtanna.ie/en.act.2003.0032.1.html>>

⁶ <<http://www.ncca.ie/uploadedfiles/Publications/Languagesdiscussionpaper.pdf>>

promociona a fala do gaélico entre o estudantado e o profesorado. O sistema universitario irlandés esíxelles aos membros deste último que queiran licenciarse dentro do sistema nacional obter o certificado de irlandés que se saca aos 16 anos. As exencións permítense no caso dos estudantes nados fóra de Irlanda e mais nos disléxicos.

Na Trinity College, unha das dúas universidades de Dublín, durante este curso universitario (2008-09) hai 74 estudantes que cursan irlandés en primeiro dalgún xeito ou doutro. É dicir, de xeito illado, mais contando tamén as matrículas de irlandés antigo ou de irlandés moderno combinados cun idioma europeo ou con outra materia. Grazas a ese carácter combinatorio da estrutura da licenciatura en Trinity, pode parecer que hai moitos estudantes cursando o irlandés dun xeito rigoroso e completo. En concreto, o ano pasado licenciáronse uns 16 estudantes de entre todos os que seguiron ese tipo de curso.

Comparemos agora esas cifras coas dos estudos das filoloxías Hispánica e Inglesa na mesma universidade. O español estúdase xunto con outra materia, ao igual que a historia, o gaélico ou o francés. Matriculáronse uns 46 estudantes nesta liña durante o comezo deste ano académico, e licenciáronse ao remate do ano pasado uns 22 estudantes. Na Facultade de Filoloxía Inglesa en setembro matriculáronse uns 44 estudantes, e no ano pasado licenciáronse 40.

Polo que se refire á investigación doutoral ou aos mestrados, neste ano hai 7 estudantes vinculados aos estudos irlandeses, que parece ser a cifra normal dun ano a outro. Pola súa banda, en Filoloxía Hispánica hai 12 e en Filoloxía Inglesa 250.

Tocante ao profesorado, no Departamento de Irlandés e Linguas Celtas traballan actualmente 9 profesores que ademais son investigadores⁷. O Departamento de Hispánicas conta con 5 profesores-investigadores⁸, mentres que a Facultade de Filoloxía Inglesa dispón de 36⁹.

⁷ Datos achegados polo Departamento de Linguas Irlandesas e Celtas da Universidade Trinity College, Dublín.

⁸ Datos achegados polo Departamento de Hispánicas da Universidade Trinity College, Dublín.

⁹ Datos achegados pola Facultade de Inglés da Universidade Trinity College, Dublín.

O gaélico escocés

Contexto social

O censo de 2001 amosa que hai arredor de 59 000 falantes de gaélico en Escocia, o que vén representando o 1,2% da poboación. Esa cifra representa un descenso de 7300 persoas (o 11%) desde 1991, o que evidencia o continuo declive da lingua, a pesar das tentativas –pouco exitosas– de corrixir esa tendencia¹⁰. Con todo, a Lei da lingua gáelica (Gaelic Language [Scotland] Act) de 2005 outórgalle un certo grao de recoñecemento e apoio oficial.

O gaélico apréndese nos colexios, e nalgúns chega a ser o idioma de impartición. Hai unha emisora de radio en gaélico (Radio nan Gàidheal), ademais dunha canle de televisión integramente en gaélico (BBC Alba), mais a distribución de prensa en gaélico é reducida.

Gran parte das desvantaxes sufridas polo gaélico escocés débense á Lei de ensino escocés de 1872 (Education [Scotland] Act 1872), que ignorou por completo o idioma autóctono e lles prohibiu a varias xeracións de gaelicofalantes falaren na súa lingua na escola. De feito, todas as linguas minoritarias de que trato aquí comparten a mesma experiencia de sufriren unha tiránica lei lingüística e cultural que puxo en gran perigo a súa saúde durante un século, se non máis. Tanto é así que non se funda o primeiro centro de ensino secundario que imparte as súas clases completamente en gaélico até o ano 2006: o Instituto Gaélico de Glasgow (Sgoil Ghàidhlig Ghlasco), situado lonxe das zonas onde se fala. Hoxe en día hai 61 colexios de primaria que imparten unha parte das clases en gaélico e aproximadamente unha ducia de institutos de secundaria puramente gaelicofalantes. Un total de 2092 alumnos entraron no sistema educativo primario gaélico no curso 2006-07, dun total de 16 050¹¹. A cifra non é demasiado esperanzadora.

Existen cursos e programas que permiten a aprendizaxe do gaélico fóra deses contextos, pero na miña propia experiencia non se axeitan ás situacións persoais. Nas grandes urbes de Glasgow e Edimburgo, a estratexia vai dirixida máis que nada aos programas que tentan mergullar as familias con nenos no uso diario da lingua. Por iso eu mesmo non cheguei a aprender gaélico durante os tres anos e medio en que vivín en

¹⁰ <<http://www.arts.ed.ac.uk/celtic/poileasaidh/newthinking/firstresults.html>>

¹¹ <<http://openscotland.gov.uk/Publications/2008/03/19105444/1>>

Escocia. Comparado cos casos de Gales e mesmo Irlanda, o contexto do gaélico escocés non é dos mais prometedores fóra das aulas.

Contexto universitario

Existen cursos de licenciatura na maioría das universidades escocesas que conteñen un certo grao de contacto co estudo do gaélico. Normalmente, son cursos de «Celtic Studies». Alén diso, hai certificados, mestrados, diplomas etc. e existe a posibilidade de realizar a investigación doutoral en gaélico.

En Edimburgo, na Facultade de Estudos Celtas e Escoceses, matriculáronse 3 estudantes no ano académico 2008-2009 e licenciáronse outros 3 o ano pasado. Agora comparemos coas facultades de linguas maioritarias: na Facultade de Filoloxía Hispánica matriculáronse 9 estudantes en Hispánicas en 2008, e o mesmo número se licenciou o ano pasado. Na Facultade de Literatura Inglesa as cifras son as seguintes: 68 estudantes matriculados ao comezo deste ano académico e 96 que se licenciaron o ano pasado.

A Facultade de Estudos Celtas e Escoceses conta con 6 profesores que investigan habitualmente, e uns 22 estudantes comprometidos coa investigación no nivel de posgrao¹². Na Facultade de Filoloxía Hispánica hai 6 estudantes de doutoramento e hai arredor de 12 profesores-investigadores¹³. Na Facultade de Literatura Inglesa hai 35 profesores e uns 140 estudantes mergullados dun xeito ou doutro na investigación doutoral ou en mestrados¹⁴.

O galés

O contexto social

Arredor de 582 400 persoas (case o 21% da poboación galesa) son capaces de falar galés e case 458 000 (16,3%) poden ademais ler e escribir nese idioma. Do censo de 1991 ao de 2001 nótase un pequeno declive na cantidade de galesfalantes, e un maior uso do inglés. Porén, a Lei de lingua galesa (Welsh Language Act) de 1993 outorgoulle

¹² Datos achegados polo Departamento de Estudos Celtas e Escoceses, Universidade de Edimburgo.

¹³ Datos achegados polo Departamento de Hispánicas, Universidade de Edimburgo.

¹⁴ Datos achegados polo Departamento de Literatura Inglesa, Universidade de Edimburgo.

ao galés a cooficialidade dentro do sector público. En termos moi xerais, a lingua goza dun moderado rexurdimento no que ten a ver co seu perfil nacional e internacional¹⁵.

O gran cambio na situación do galés comeza a se notar desde o ano 2000, cando se fixo obrigatorio o ensino da lingua en todos os colexios até a idade de 16 anos. O alumnado ou estuda nun colexio completamente galesfalante ou bilingüe. Dese xeito, mesmo os nenos e as nenas dos non-nativos que viven en Gales medran aprendendo a lingua nun nivel escolar. O gran desafío para o galés, e tamén para o gaélico irlandés, o escocés e o galego, é o problema da falta de falantes habituais nas grandes urbes. Por iso noto no profesorado que imparte o curso intensivo de galés a que asisto demasiada ansia en botar á rúa novos falantes proactivos. Existen moitas iniciativas deste tipo en Gales, o cal representa un claro investimento do Goberno galés na promoción da lingua e da súa aprendizaxe.

Fíxose un censo sobre o uso do galés en 2004, mais non determinou o grao de fluidez das persoas entrevistadas. Tanto o que xa se fixera en 2001 como o de 2004 suxiren que arredor do 14% da poboación fala galés de maneira cotiá. En xeral, nótase un aumento de galesfalantes habituais na zona do sueste, que abrangue a capital (Cardiff) e as urbes de Swansea e Newport. O mesmo censo afirma que case o 22% da poboación fala algo de galés, o que marca un aumento desde o 20,5% de 2001 e desde o 18,5% de 1991. Non esquezamos tampouco que un 25% dos que residen en Gales non naceron no país¹⁶. Non cabe dúbida de que a lingua galesa está viva, e que é empregada na conversa diaria por miles de persoas. Sen dúbida, o galés goza da mellor saúde das tres linguas abordadas nesta comunicación, e semella dispor das mellores posibilidades para a supervivencia lingüística nunha situación dinámica e relevante.

O contexto universitario

Como veño abordando, o galés emprégase moito no ensino xeral e todas as universidades galesas imparten algúns dos seus cursos en galés (sobre todo nas universidades do norte, caso de Bangor e de Aberystwyth). O alumnado pode solicitar que os cursos se impartan en galés en casos especiais. É dicir, depende da capacidade do profesorado para ensinar en galés, mais sobre todo da demanda estudiantil. Con todo, case todos os cursos das universidades se dan en inglés, fóra das facultades de galés. As univer-

¹⁵ <<http://www.byig-wlb.org.uk/Pages/Hafan.aspx>>. Gwen Rice, a organizadora dos cursos lingüísticos de galés da Universidade de Cardiff tamén coincide nesta idea.

¹⁶ <<http://www.byig-wlb.org.uk/Pages/Hafan.aspx>>

sidades son unha empresa, e se os clientes non poden entender a lingua do sistema de funcionamento, a empresa é menos rendíbel. Mudaríase unha lingua de funcionamento por outra en canto a situación se fixese proveitosa e práctica. Con todo, o sistema «descentralizado» das universidades galesas, que permite compartir recursos e que facilita unha docencia e unha investigación mudábel e flexíbel, leva o sistema enteiro a un futuro onde traballar e estudar en galés sexa cada vez máis posíbel.

Centrándomonos nos datos das distintas facultades da Universidade de Cardiff, en 2008 matriculáronse 26 estudantes en galés e 12 licenciáronse en galés o ano académico pasado. Á súa vez, en Filoloxía Hispánica 10 estudantes comezaron os seus estudos no outono de 2008 e 5 licenciáronse o verán pasado. Por último, en Filoloxía Francesa matriculáronse en 2008 10 estudantes e licenciáronse 9.

En galés, son 4 os profesores-investigadores, e uns 21 estudantes levan a cabo algunha forma de investigación¹⁷. En Filoloxía Hispánica contamos con 4 estudantes de investigación e somos 6 profesores titulares. En Filoloxía Francesa 6 profesores titulares están involucrados na investigación e son 6 os estudantes de posgrao¹⁸.

Conclusiones

Todas as linguas tratadas nesta comunicación –o gaélico irlandés, o gaélico escocés e o galés– gozan de normalidade universitaria no sentido de que calquera estudante pode licenciarse nelas, conversar nelas no campus, entregar os seus traballos escritos, e mesmo investigar nelas. Ademais, teñen facultades enteiras dedicadas ao seu estudo e dispoñen dun profesorado comprometido coa investigación nos respectivos eidos histórico, literario, lingüístico e científico. Para alén diso, as cifras que cito poden semellar optimistas. Se cadra parece que hai moito profesorado comprometido coa investigación nesas linguas e as súas culturas, tanto como numerosos estudantes que seguen cursos universitarios. Porén, o mesmo lle pasa ao latín, unha lingua, á fin de contas, morta.

Por outra banda, pode que haxa leis que recoñecen a oficialidade ou a cooficialidade da lingua tanto no contexto social como universitario, ou que lle outorgan un certo grao de prestixio. Con todo, nalgúns casos son case inútiles diante da hexemonía

¹⁷ Datos achegados polo Departamento de Galés da Universidade de Cardiff.

¹⁸ Datos achegados pola Escola de Estudos Europeos, da Universidade de Cardiff.

global e da veciñanza do inglés en todos os sentidos. Amais diso, o proceso de Boloña vai desamparar o ensino desas linguas, xa que non favorece os cursos que non atraen tantos estudantes, consecuencia da tendencia aparentemente universal de lle aplicar as normas comerciais ao contexto do ensino.

Ao examinarmos as cifras que divulgo aquí, non nos resultan moi sorprendentes, e son lóxicas. Os departamentos de irlandés, gaélico escocés e galés achegan unha imaxe sa do estado da investigación e docencia universitaria nesas linguas que non concorda sempre coa realidade social fóra das aulas e alén dos lindeiros do campus. O gran desafío, desde logo, para a política de cada entidade consiste en compaxinar esa realidade coa importancia cultural, histórica e lingüística plasmada nas facultades, nas licenciaturas e no profesorado que manteñen nun certo purgatorio optimista o benestar da alta cultura vinculada con elas.